

והרי תוצאות הניסוי

מאת עומיר חק

אין לי עמדות פוליטיות, ומצב העולם אינו שאלה של אמונה. לאחר הניסויים שנעשו במאה ה-20, ומחירם האנושי הנורא, אנחנו יודעים מה הלקח וכיצד ליישמו

א זמן קריאה משוער: רבע שעה

אני רוצה לספר לכם את הסיפור על הלקח הגדול ביותר בהיסטוריה, סיפור שאתם קרוב לוודאי לא מכירים. מדובר בסיפור שהמאה ה-20 מנסה ללמד את המאה ה-21, אבל אנחנו – עיוורים בגלל אידאולוגיות, חשדנים, ונגועים בדרכים כושלות לחשוב על העולם, על החברה ועל עצמנו, עדיין בקושי מתמודדים עם הניסיון להבין אותו. ויתכן שאנחנו מתנגדים לחלוטין לאפשרות להבין את הלקח החשוב הזה. בסופו של דבר, עוד לא חלפו עשרים שנה מתחילת המאה הנוכחית, כך שאין זה מפתיע שהלקח הנובע מהמאה הקודמת עוד לא נלמד.

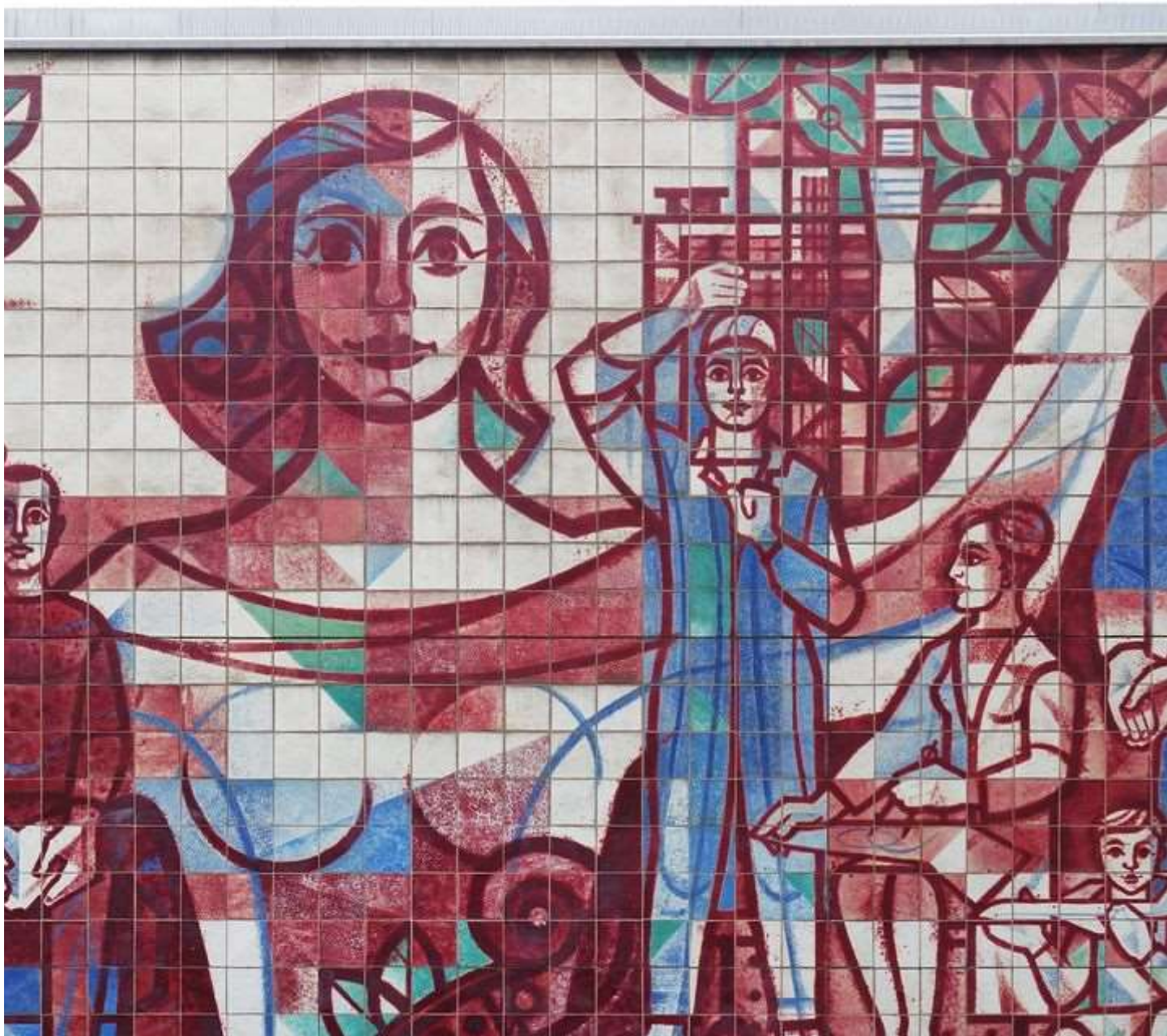
יש שאלה עתיקה מאוד. כיצד נבנה ערים, ארצות, עיירות, חברות, עולמות, חיים – שישגשגו, ישרדו ויפרשו כנפיים?

יש שאלה עתיקה מאוד. כיצד נבנה ערים, ארצות, עיירות, חברות, עולמות, חיים – שישגשגו, ישרדו ויפרשו כנפיים? היו מי שאמרו – והיו אלו על פי רוב הבהמיים והשטחיים: "נרוויח מכך שניקח את מה

ששלהם! בואו נשעבד וננצל אותם! הרי הם בכלל לא בני אדם!" ואז המוחות היותר קרים והיותר חכמים השיבו להם, במנוד ראש: "לא, לא. אסור לנו לעשות דבר כזה. אנחנו צריכים לרומם את כולם, וכולם בני אדם, כך שאסור לנו לדרוך על אף אחד ולהשפיל אותו". ובכן. האם נשגשג באמצעות ניצול או באמצעות שחרור? באמצעות שעבוד ועבדות, שנאה ואלימות – או באמצעות ההפכים שלהם, שוויון, חירות וצדק?

הנה לכם עובדה. אף אחד לא באמת ידע את התשובה. וכך אנחנו, בני האדם, היות שאנחנו יצורים עיוורים, הסתפקנו בטוב ביותר שיכולנו להפיק: התווכחו על העניין במשך אלפי שנים, מעמידים תאוריות סתומות ומופשטות יותר ויותר, תאוריות של מוסר, אתיקה, פוליטיקה וכלכלה. והנה לכם עוד עובדה: לא ידענו את התשובה. עד עכשיו.

הייתי משועשע, שלא לומר מופתע, לקרוא באיזושהי פינה קטנה באינטרנט, דברים שמתארים אותי כסוציאליסט. הדבר נעשה בדרך המאשימה הזו שבה האמריקנים – לפחות חלק מהם, בשוליים – משתמשים במלה "סוציאליסט", עדיין. הייתי משועשע כיוון שעלי לתאר בפניכם את העמדות הפוליטיות שלי. הן פשוטות מאוד. אני מנסה שלא יהיו לי עמדות פוליטיות. מצחיק? אני בטוח שהדבר מותיר רבים מכם משתאים, אפילו מופתעים. "אבל אתה הרי תמיד יוצא נגד הקפיטליזם". אכן, זה מה שאני עושה. אז למה אני מתכוון, לכל הרוחות?

מה שאין לכותב וגם לא היה לו: נוסטלגיה לסוציאליזם. דרזדן, לשעבר מזרח גרמניה. תצלום: דימיטרי פופ

אם אתם מתעקשים לשים אנשים בקופסאות קטנות ולהדביק להם תוויות מסודרות, תוכלו למצוא דרך לתאר את העמדות הפוליטיות שלי. אני מניח סוציאל-דמוקרט מהסוג הרגיל למדי. סוציאל דמוקרט מהסוג המאפיין את רוב האנשים שאינם אמריקנים אבל חיים בארצות עשירות, למשל באירופה או בקנדה. אני חושב שהאמנה החברתית בשלב הזה בתולדות המין האנושי היא פשוטה וישירה, וזה כשלעצמו נס קטן, שעוד אשוב אליו בהמשך דבריי. ובכן, האמנה החברתית אומרת בערך כך: אנשים מספקים זה לזה את הצרכים הבסיסיים לחיים טובים במובן המודרני, כלומר בריאות, חינוך, רמה מינימלית של הכנסות וחסכוניות, פנסיה וכו'. קפיטליזם, בקנה מידה אנושי, מטפל במותרות.

אבל אלו אינן "העמדות הפוליטיות שלי", במובן שאנשים רגילים להשתמש במונח. הן גם לא האמונות שלי, לא במישור המוסרי, או החברתי או התרבותי וכן הלאה, והן אינן מתבססות על תיאוריה של פלוני או אלמוני, תיאוריה שאני מנסה לדחוף לכם, לשכנע אתכם בנכונותה, תיאוריה שמובילה אותי לאתר אצלכם שגיאות שארצה לתקן. הן גם אינן אמונות – דברים שאיני יודע, אלא מניח או מקווה או מייחל שהם

נכונים בשום צורה ואופן (ולכן תראו שאיני משחק את משחקי השכנוע שמומחים אמריקנים נוטים לשחק בהם). ובכן, אם אלו אינן האמונות שלי, מה הן?

ובדה: אנשים עשירים יותר, קרובים יותר זה לזה, חיים יותר, שפויים יותר, מנהלים חיים טובים יותר בכל מובן, בחברות סוציאל-דמוקרטיות

הן עובדות. לא פחות ולא יותר. עובדות ותו-לא. עובדה: אנשים מאושרים יותר בחברות סוציאל-דמוקרטיות. עובדה: אנשים עשירים יותר, קרובים יותר זה לזה, חיים יותר, שפויים יותר, מנהלים חיים טובים יותר בכל מובן, בחברות סוציאל-דמוקרטיות. אין בקביעה הזו שום יסוד סובייקטיבי או בלתי-ידוע, כך שאין מדובר באמונה בשום צורה ואופן. האם אתם רואים את ההבדל הקיים כאן בין עובדות ואמונות? אתם עלולים לחשוב שאני מתפלפל, אבל אני חושב שהן העתיד והן הלקח הגדול ביותר בהיסטוריה האנושית, שאותו קרוב לוודאי אינכם יודעים, מונחים ממש כאן, בעניין הזה.

מדוע? אסביר את זה מהסוף להתחלה. מה ייחודי בארה"ב? הייחודי בה הוא שאצלה האמנה החברתית של המודרניות, שתיארת קודם - אנשים מספקים זה לזה את צרכיהם, והקפיטליזם מספק את המותרות - הפוכה לגמרי. אמריקה, אחד ויחידה בין המדינות העשירות - ולמעשה בין כל המדינות באשר הן - ניסתה להפעיל אמנה חברתית שבה הקפיטליזם מספק לאנשים את צרכיהם, ואילו המותרות, דברים כמו יכסות ובתי פאר ענקים וכן הלאה, מושגים לא פעם על ידי סוג של סוציאליזם מעוות והפוך - קרבה לצלחת. כלומר: כמה קרוב אתה יכול להגיע לפוליטיקאים רבי עצמה ולקפיטליסטים הגדולים, כמה טובסידיות אתה יכול לחטוף לטובתך, כמה אתה יכול לקחת מאחרים.

במלים אחרות, אמריקה תמיד בחנה את ההשערה שניצול רב יותר מוביל לשגשוג רב יותר. קודם היא עשתה את זה באמצעות העבדות, ולאחר מכן דרך ההפרדה הגזעית, וכעת באמצעות הקפיטליזם. יתכן שיש פה התרככות בצורות, אבל העיקרון נותר כפי שהיה. ומה אומרות התוצאות? אגיע לכך.

בזכות סובסידיות לעשירים? על חשבון שעבוד של אחרים? צריך לשאול. מכונית פאר מתוצרת "בנטלי". תצפנטין

ובכן, לא צריך גאון שיאמר: "תשמעו, האמנה החברתית הזו ככל הנראה לא תעבוד היטב". לא רק שלקפיטליזם אין מוטיבציה, סיבה או משהו שידחוף אותו לספק לאנשים את הצרכים שלהם, אלא שאם הדרך להתעשר היא מלכתחילה שכולם ינצלו את כולם, הרי שהחברה שזהו העיקרון הבסיסי שלה לעולם לא תגיע באמת לשום מקום. וזה בדיוק מה שקרה לארה"ב במהלך שנות חייה. החברה פשוט לא הלכה לשום מקום.

אני מתכוון לכך במובן החמור ביותר האפשרי. החברה לא הלכה לשום מקום. לא התקדמה בכלל. ההכנסות לא התקדמו. תוחלת החיים צנחה. המוביליות החברתית ירדה מאוד. רמות הדיכאון ומספר ההתאבדויות עלו. תחשבו על כל מדד שאתם יכולים לדמיין או להעלות בדעתכם. ארה"ב לא התקדמה בכלל בכל שנותיי כאדם בוגר. וזו אינה אמונה. זו אינה דעתי, וגם לא נושא לויכוח – מדובר פשוט בעובדה. ארה"ב ניסתה עוד אמנה חברתית המבוססת על ניצול – קפיטליזם, לאחר שניסתה הפרדה גזעית ועבדות – שתוצאותיה

היו צפויות מראש כפי שהן ממשיות היום: ככל שאנשים נעשו עניים יותר, הם פנו למשטר סמכותני, אי-היציבות הפכה להתמוטטות, והנה הגענו לאן שאנו נמצאים היום, בתקווה שאיזה גל דמוקרטי כחול יעצור את הזרם.

אם אתחיל "להאמין" בדברים הקשורים לכלכלה פוליטית, לחברה, לעולם, אעבור ממצב שבו אני מין מתבונן – או אולי אינטלקטואל, או אולי סתם אדם משכיל, או סתם אדם תרבותי – למצב שבו אני דומה יותר לכסיל, למישהו שדחה את האפשרות לדעת ובז לאמת

שום דבר ממה שאמרתי לכם עד כה אינו שאלה של אמונה בשום צורה ודרך. אנחנו בסך הכול בתחום העובדות, בתחום המציאות האמפירית, בתחום האמיתיות שאפשר לאשש אותן באורח אובייקטיבי. כך שדבר מכל מה שיש לי לומר אינו נוגע ב"אמונות" הפוליטיות שלי. אתם רואים את הקשר? ובכן, מדוע איני מנסה לאחוז באמונות פוליטיות? הרי נראה שלכולם יש איזו אמונה פוליטית. ובכן, אין (ממש אין) דבר שמשעמם אותי יותר מפוליטיקה וכלכלה. מה אני אוהב? אני אוהב דיסקו, סרטים צרפתיים ישנים, אופנה ופסיכולוגיה (אני יודע, אני יודע, אני נשמע כמו פרופיל ממש גרוע לדייט). ה"אמונות" שלי, במידה שהן קיימות, אינן קשורות בכלל לעניינים הללו. אני "מאמין" שמיתר שביעי מינורי בכלי נגינה גורם לכל הדברים להיות קצת יותר טובים.

אבל אם אתחיל "להאמין" בדברים הקשורים לכלכלה פוליטית, לחברה, לעולם, מה יקרה? אם "אאמין" שדברים נכונים, במקום לדעת אותם, לא אוכל לעשות את עבודתי היטב, נכון? במקרה כזה אני עובר ממצב שבו אני מין מתבונן – או אולי אינטלקטואל, או אולי סתם אדם משכיל, או סתם אדם תרבותי, תבחרו אתם – למצב שבו אני דומה יותר לכסיל, למישהו שדחה את האפשרות לדעת ובז לאמת. אתם רואים את הבעיה? היא נוגעת גם לכם.

אז מדוע אנחנו מקוללים במטען הזה של אמונות פוליטיות? מדוע קשה כל כך לרבים מאיתנו פשוט להיפטר מאמונות ולמשל להרפות מכל התגיות והאיזאולוגית שהעולם, החברה שלי והתרבות שלי אימנו ולימדו אותי "להאמין" בהן? באורח משונה, אם חושבים על כך, איננו יכולים להשיל מעלינו את משא האמונה כי האפשרות הזאת, לא להיות בעל "אמונות" פוליטיות, היא עניין חדש. תחשבו על העולם. עד סביבות שנות ה-70 של המאה העשרים, היה סביר והגייוני בהחלט לומר משהו כגון "מי יודע? אולי הקפיטליזם טוב יותר. אולי הקומוניזם טוב יותר! אולי סמכותנות עדיפה. או אולי מדינות אפרטהייד הן הטובות ביותר! מי יודע באיזה משטר יהיה מצבו של האדם הממוצע טוב יותר?" תבינו, לא היו לנו ראיות רבות בנוגע להרבה דברים הקשורים מדובר באופנים ובמודלים שונים של הכלכלה הפוליטית, של החברה, של אמנות חברתיות וכן הלאה.

תנו לי לומר לכם את זה באורח הרבה יותר חשוף. עד סביבות שנות ה-70 של המאה העשרים קרוב לוודאי שיכולנו לומר שארה"ב היא מדינה עשירה וחזקה, ועדיין נהגה בה הפרדה גזעית. יתרה מכך, היא התעשרה באמצעות העבדות, באותה מידה או אף יותר מכפי שהיא התעשרה באמצעות חדשנות. גם אירופה עדיין עסקה בהיחלצות מן האפר של המלחמה – באותו שלב ספרד הייתה עדיין דיקטטורה צבאית, גרמניה הייתה עדיין אומה מחולקת וקרועה. מי יכול היה לומר אז איזו שיטה טובה יותר, מכל הברירות שהכלכלה הפוליטית יכלה להציע?

הצלחה, עוצמה ושפע: מנהטן. תצלום: ג'ושוע ניוטון

זוכרים את השאלה שלי? היא עתיקה לפחות כמו ההיסטוריה. כיצד נוכל לבנות חברות משגשגות? האם נעשה זאת באמצעות ניצול, או באמצעות שחרור? באמצעות שעבוד ועבדות, באמצעות שנאה ואלימות? או שנעשה זאת באמצעות שוויון, חירות וצדק? איש לא באמת ידע. עד היום.

במהלך חמישים השנים האחרונות, פחות או יותר, מהפכה נסתרת מן העין מתחוללת בעולם – מהפכה שלעיתים קרובות מדי לא הבחינו בה – ובמיוחד לא האינטלקטואלים האמריקנים, וזו הסיבה שבגללה לאמריקנים אין מושג ביחס אליה, על אף שהם קולטים אותה באינטואיציה, שלהם שכן היום אפשר לתאר 70% מהאמריקנים כמין סוציאלי-דמוקרטים בהתהוות. הנס היה זה: הסוציאלי-דמוקרטיה האירופית החלה לחוות רמת החיים הגבוהה ביותר אי-פעם, נקודה. בתוך חמישים שנה – בסך הכול חמישים שנה! – כלומר בתוך פחות מפרק חיים אחד, חברות מרוסקות וחרבות כמו גרמניה, ספרד וצרפת, השיגו את הדברים הבאים: תוחלות החיים הארוכות בעולם, מעמדות בינוניים שהם העשירים והגדולים ביותר, חלוקת העושר השוויונית ביותר וכן הלאה. סקנדינביה הרחיקה לכת אף מעבר לכך, והקימה את החברות המאושרות, השוויוניות והעשירות ביותר בהיסטוריה.

הסוציאלי-דמוקרטיה התגלתה כמשהו שבני-האדם חיפשו נואשות, בכל מאודם, מאז ומעולם. החוליה החסרה שבני-האדם חיפשו מאז ראשית התרבות האנושית

במלים אחרות, הסוציאלי-דמוקרטיה התגלתה כמשהו שבני-האדם חיפשו נואשות, בכל מאודם, מאז ומעולם. החוליה החסרה שבני-האדם חיפשו מאז ראשית התרבות האנושית.

האם שגשוג נובע מניצול, או משחרור? איש לא ידע את התשובה לכך. לכן התחוללו ויכוחים מרים במשך אלפי שנים, על מוסריות, על דת, על חברה וכן הלאה – ויכוחים שבעבעו עד שהם רתחו ועלו על גדותיהם, סוף סוף, במאה של ניסויים חברתיים אדירים. הקפיטליזם האמריקני, הקומוניזם הסובייטי, הפשיזם הגרמני וכן הלאה. המאה הזאת הייתה המאה הקודמת, המאה העשרים.

כעת זכינו באמיתות שהיא חשפה. אך אם לא נטרח ללמוד אותן, הרי שנהיה לא רק טיפשים, אלא גרוע יותר, נהיה כפויי-טובה וגם טיפשים. אציג בפניכם את האמיתות האלו בקצרה.

ההשערה שאמריקה בוחנת גם עתה, היא עדיין אותה ההשערה: ניצול מוביל לשגשוג, אלא שהיא עושה זאת בצורה הרכה יותר – קפיטליזם – במקום בצורות הקודמות, כלומר עבדות והפרדה גזעית. אך אירופה שלאחר מלחמת העולם השנייה בחנה השערה שונה מאוד. ניצול ופגיעה יובילו לחורבן, ואילו חירות וחמלה והשקעה יובילו לשגשוג. מי צדק? מה אומרות התוצאות של ההיסטוריה?

השיטה שנוצרה באירופה, שזכתה לכינוי "סוציאלי-דמוקרטיה", התגלתה כמנוף רב העוצמה ביותר של האפשרויות האנושית שהתגלה אי-פעם. למעשה, המנוף היה כה חזק, שהוא גרם לאירופה הענייה והחרבה לשגשג יותר מאמריקה על פי כל מדד, וזאת בתוך פרק זמן של חייו של אדם אחד.

ובכן, חשוב להבין את הדחייה של ההשערה החלופית. מאז ראשית הזמנים, בני-האדם חיו תחת שלטונם של הברוטליים והטיפשים ביותר שבהם – ומוחות מהסוג הזה אמרו: "הדרך לשגשוג עוברת בשעבודם של אחרים, בניצולם ובפגיעה בהם! כל עוד אנחנו מסוגלים לגרום להם לעשות את העבודה שלנו, בעזרת השוט או השרשרת או הצעצוע פחות הערך – כך נהיה מלכים!" למרבה הצער, לארה"ב יש נטייה להקשיב למוחות כאלו, שוב ושוב. וכך, הקווים הבסיסיים של ההשערה שהיא בוחנת היו תמיד אותם הקווים, פחות או יותר: שגשוג נובע מניצול.

אך הקריסה האמריקנית אומרת לנו שניצול אינו מוביל לשגשוג. הוא מוביל לעוני בתוך כמויות אדירות של שפע, כמו המצב שבו עליך לבחור בין תרופה ובין קורת גג, אם אתה בן "המעמד הבינוני". הדבר משקף אי-שוויון עמוק ונורא, שגורם מצדו לחוסר יציבות, שמביא לסמכותנות וכן הלאה.

אזרחי ההווה, אזרחי העתיד: מותר לחשוב מחדש, אפילו צריך. תצלום: חוסה מורנו

ובכן. מראשית הזמנים, חיינו במלחמה של רעיונות, דרכים ומשעולים ולא יכולנו לדעת מה נכון. רק לאחר מלחמת העולם האחרונה, היו בידינו די ראיות כדי לשפוט ולהכריע איזה צד צדק בקרב הזה, הקרב

העתיק כמו הציוויליזציה האנושית.

לאחר כל העבדות והשנאה, כל הצלפות השוט והשלשלאות. לאן כל אלו הובילו? למעלה או למטה? האם ניצול הוביל לעושר או לחורבן? הנה באה המאה העשרים, המאה של הניסויים החברתיים הגדולים, ולימדה אותנו את האמת

רק עתה, בפעם הראשונה בהיסטוריה האנושית, יש לנו הראיות. שגשוג אינו נובע מניצול – זאת הסיבה הפשוטה האחת שבגללה אירעה הקריסה של ארה"ב. שגשוג נובע מן ההיפך הגמור לניצול, ממה שכינית בשם שחרור, אבל למעשה הוא דבר שעדיין לא מצאנו עבורו מלה מתאימה. אנחנו פשוט רגילים לכנות זאת "סוציאל-דמוקרטיה", וכוונתנו לשיטה שבה אנשים משקיעים בהתרחבות, במימוש העצמי ובאפשרויות של זולתם.

פריצת הדרך הזו בידע היא דבר שלא ממש עולה לדיון בארה"ב – מדובר במעין סוד גלוי, שהוא גם עובדה שאין להזכירה. לא מלמדים את זה בבתי הספר, וגם לא בקולג'ים, בעיתונים או בספרים. ולא מציגים את הדבר כקפיצה אדירה, היסטורית, פורצת דרך, בהבנה האנושית, כפי שצריך היה. לא אומרים לכם שמדובר באחת העובדות האדירות שהמין האנושי מעולם לא למד – ושכל בן אנוש המכנה עצמו משכיל ומתורבת חייב לדעת. מדוע? כי אם לא, יש סיכוי גדול שבני-האדם יחזרו על ההיסטוריה במקום להתקדם ולקדם אותה.

לכן ארה"ב נמצאת במצב שבו היא נמצאת. למרבה הצער, מדובר באומה שלוקה במידה רבה בבורות. בורות מובנית ביחס לעובדה החשובה ביותר בעולם: שיש לנו הנוסחה החסרה לשגשוג האנושי, סוף סוף, לאחר אלפי שנות מאבק, מלחמה, שנאה וחורבן. המתכון פשוט: שגשוג נובע משחרור, לא מניצול. והמתכון הזה הוא כיום, בשלב הזה בהיסטוריה האנושית, מציאות אמפירית, סדרה של אמיתות שאפשר לאשש באורח אובייקטיבי, וכבר אינו עניין של אמונה או מקרה או אידאולוגיה. מדוע שתרצו להימנע מלדעת דבר כה רב משמעות, אמת גדולה כל כך, חיונית כל כך?

לכן אני מנסה לא להיות בעל עמדות פוליטיות. עמדות פוליטיות הן במידה רבה כלים ריקים, דברים שיש לקוות שאבד עליהם הכלח בתקופה שאנו חיים בה. העתיד לא ייבנה על ידי אנשים שיש להם אמונות פוליטיות כפי שקרה בעבר. הסיבה לכך היא שיש לנו ראיות ברורות באשר לאמונות הללו, סוף סוף, לאחר כל העבדות והשנאה, כל הצלפות השוט והשלשלאות. לאן כל אלו הובילו? למעלה או למטה? האם ניצול הוביל לעושר או לחורבן? הנה באה המאה העשרים, המאה של הניסויים החברתיים הגדולים, ולימדה אותנו את האמת.

כיום מצב הדברים שונה. כבר איננו צריכים להאמין כמו עיוורים, וגם לא לנחש, לקוות ולתהות. עלינו פשוט לראות את מה שלנגד עינינו. לכן העתיד ייבנה על ידי פרגמטיסטים רדיקלים. אלו שיכולים לקחת את הלקחים הגדולים של ההיסטוריה וליישם אותם, כיוון שהם מבינים אותם.

אם הגעת עד לכאן....

...יש לנו בקשה קטנה. קוראים רבים נהנים מהתכנים האיכותיים ש'אלכסון' מציע ללא כל תמורה. הפקת כתב העת ברמה כזאת כרוכה בהשקעה רבה של עבודה וכסף: עריכה, תרגום ורכישת זכויות פרסום בחו"ל. אם הערכים והרעיונות ש'אלכסון' מקדם קרובים לליבך ואם יש בך הערכה לעבודתנו אנו מבקשים את תמיכתך כדי להבטיח את הקיימות ארוכת הטווח של כתב העת.

[לתמוך באלכסון](#)

[עומייר חק](#) הוא הוגה דעות, פרשן, בלוגר ודמות ציבורית, המרבה לכתוב על כלכלה, חברה, עסקים, חדשנות ותרבות עכשווית. הוא מחברם של [ספרים אחדים](#) ומחלק את זמנו בין לונדון וניו יורק.

תרגם במיוחד לאלכסון: אדם הררי

תמונה ראשית: קהל שבוי. תצלום: גרי ווטרס, אימג'בנק / גטי ישראל

מאמר זה התפרסם באלכסון ביום שלישי 12 בפברואר 2019 על-ידי עומייר חק.